

Gig Watch

STUDIECIRKEL

Introduktion till gigeconomien

17 mars 2020

INNEHÅLL

- **Frågor till texterna**, sida 2
- **LO**, 2018: De oorganiserade (utdrag), sida 3
- **Guy Standing**, 2013: Prekariatet (utdrag), sida 5
- **Arbetsvärlden**, 2019: Journalistförbundet: Sluta sprid myten om den skenande gigeconomien, sida 8
- **Dagens Nyheter**, 2018: Uber skakar om arbetsmarknaden, sida 11
- **P1**, 2019: De nya daglönarna: Hur är det att gigga?, sida 18

Frågor till texterna:

- Vad är gigeekonomi?
- Finns gigeekonomi? Vad har vi för nytta av att diskutera det som ett fenomen?
- Vad är din relation till osäkra jobb?

De oorganiserade:

- Vad menar de med att gigeekonomin är en oorganiserad kapitalism?
- Hur påverkar gigeekonomin arbetares säkerhet och arbetsmiljö?

Prekariatet:

- Har Standings koncept om prekariatet någon koppling till gigeekonomin? Vad skiljer dem åt?
- Standing beskriver hur meningslösa titlar används för att skenbart höja statusen på ett yrke, finns det några exempel på det i de andra texterna?
- Vilka ord används av företaget för att beskriva gigarbetare och osäkert anställda? Vad signalerar de?

Uber:

- Vilket intresse har riskkapitalister utav att göra Uber till ett monopol? Kan det finnas liknande incitament inom andra brancher där gigifiering sker eller kan ske?
- Hur ser relationen ut mellan arbetsförmedlingen och gigeekonomin? Varför ser arbetsförmedlingen positivt på gigjobb?

LO: De oorganiserade: Gig-ekonomi och den fackliga anslutningen

Utdrag ur rapporten:

1. Inledning

1.1 Från organiserad till oorganiserad kapitalism

Arbetsmarknaderna i de västerländska länderna har de senaste decennierna genomgått stora förändringar. Vi har i dessa länder kunnat observera en övergång från en relativt stabil så kallad organiserad kapitalism till vad som skulle kunna benämnas en oorganiserad kapitalism kännetecknad av en allt mer prekär och instabil arbetsmarknad.

Den organiserade kapitalismen växte fram under mellankrigstiden och utvecklades sedan vidare under efterkrigstiden. Den byggde i huvudsak på det fordistiska produktionssystemet där massproduktion i fabriker var normen, och där anställningsförhållandena präglades av relativt trygga anställningar på heltid, så kallat standardiserade anställningar. Arbetsmarknaden utmärktes vidare under denna epok av låg arbetslöshet och hög facklig organisering och korporativism, medan samhället i stort präglades av (olika grad av) utbyggande av välfärdsstatliga trygghetssystem.

Den oorganiserade kapitalismen började växa fram under 1970- och 1980-talen och har intensifierats allt mer sedan dess. Den bygger i stället på ett mer kundanpassat produktionssystem karakteriserat av så kallad ”just-in-time”-produktion och/eller ”lean production” och präglas vidare av en minskad industrisektor och en växande tjänstesektor och av ökad digitalisering och mekanisering.

Arbetsmarknaden utmärks framför allt av ökade inslag av lösliga och osäkra/otrygga arbetsförhållanden i form av olika typer av tidsbegränsade anställningar, deltidsarbete och egenanställningar (så kallat icke-standardiserade anställningar), samt hög arbetslöshet och en sjunkande facklig organisationsgrad i nästan samtliga västländer. Samtidigt tenderar de välfärdsstatliga trygghetssystemen att (i olika grad) monteras ner (se exempelvis Gumbrell-McCormick & Hyman 2017; Beck 2000).

Den generella trend som beskrivs här varierar i viss mån mellan länder. Dels utifrån ett tidsperspektiv i meningen att tidpunkten för när de olika formerna av kapitalism blev etablerade i viss mån varierar. Dels gällande intensiteten avseende graden av inbäddning

respektive avreglering. Trots dessa variationer är de generella dragen dock giltiga för samtliga västlänningar (Baccaro & Howell 2011).

1.2 Gig- och plattformsekonomin och icke-standardiserade anställningar

Som en del i den ovan beskrivna förändringen – vilken delvis har sin grund i tekniska innovationer och framväxten av ny, avancerad (informations)teknik och nya sätt att organisera arbetet, men som också grundas i politiska förändringar och förändringar i maktbalansen på arbetsmarknaden – har vi på senare tid även kunnat observera framväxten av den så kallade gig- och plattformsekonomin. Enkelt uttryckt karaktäriseras den av en extrem form av instabilitet och osäkerhet.

Gig-ekonomin kan delas in i två olika former av arbete: 1) ”crowdwork”, vilket handlar om att själva arbetet utförs på en online-plattform med potentiell global räckvidd, och 2) ”work-on-demand via apps”, där själva arbetet istället utgörs av traditionellt arbete inom service och transport, men där förmedlandet av arbetet är digitaliserat (De Stefano 2015).

Arbetet inom gig-ekonomin är generellt sett lågkvalificerat i bemärkelsen att det sällan krävs en (högre) formell utbildning för att utföra uppgifterna. I viss mån varierar detta dock, och framför allt är en del arbete inom ”crowdwork” mer högkvalificerat. Båda arbetsformerna är dock tillfälliga i sin natur. Det vill säga, det handlar ofta om små uppgifter som ska utföras, där den som utför uppgifterna inte är anställd i den traditionella bemärkelsen utan får betalt för att utföra ”uppgifter” (tasks/gigs) på tillfällig och oregelbunden basis. Personen ifråga betraktas och behandlas därför av uppdragsgivaren vanligtvis som egenanställd (De Stefano 2015; Stewart & Stanford 2017).

Även om crowdwork och work-on-demand via apps delvis skiljer sig åt – framför allt gällande var och hur arbetsuppgifterna utförs – liknar de varandra på många sätt. Utöver att de baserar sig på tillfälliga arbetsuppgifter är de också båda baserade på IT och den enorma snabbhet och tillgänglighet det innebär. De grundar sig också båda på så kallad personlig outsourcing där outsourcingen är individuell snarare än företagsbaserad (De Stefano 2015). Vidare bygger båda dessa former av arbete på att den som utför arbetet själv tillhandahåller det kapital – det vill säga utrustning – som krävs för att arbetet ska kunna utföras, exempelvis i form av en cykel, bil eller dator (Stewart & Stanford 2017).

En konsekvens av det ovan beskrivna är att arbetsmarknaden har blivit mer segmenterad på så vis att skillnaderna mellan de som har standardiserade anställningsformer och de

med icke-standardiserade anställningsformer tenderar att växa (se exempelvis Alfonsson 2015; Biegert 2017).

Standardiserade anställningsformer refererar till de anställningsformer som var norm under den organiserade kapitalismens era, det vill säga tillsvidareanställningar på heltid och normalt sett också under dagtid. Motsatsen är icke-standardiserade anställningar, vilka inbegriper tidsbegränsade anställningar, deltidsanställningar, vissa former av egenanställningar, och arbete på så kallade icke-sociala tider som kvällar, nätter och helger (se exempelvis Thörnquist 2011).

Den ökade flexibilitet och förflyttning av risker från arbetsgivaren till arbetstagaren som präglar den moderna arbetsmarknaden, med bland annat ökad osäkerhet kring inkomster och säkerhets/arbetsmiljöfrågor som en konsekvens, drabbar i högre utsträckning de med icke-standardiseradeanställningar och, inte minst, de som arbetar inom gig-ekonomin (De Stefano 2015). Dessa segment tenderar vidare även att vara sämre skyddade på arbetsmarknaden till följd av lägre (eller, i vissa fall, ickeexisterande) facklig organisering och låg täckningsgrad för kollektivavtal (se exempelvis Gumbrell-McCormick 2011; Kjellberg 2010/2018; Palm 2017). Ofta saknar de som arbetar inom gig-ekonomin dessutom tillgång till social trygghet vid sjukdom och arbetslöshet samt vid pension.

Guy Standing: Prekariatet (utdrag ur bok)

Prekarisering

Ett annat sätt att se på prekariatet kan vara i termer av en process, hur det går till när människor "prekariseras". Detta otympliga ord är jämförbart med "proletarisering", som beskriver de krafter som ledde till att artonhundratalets arbetare hamnade i proletariatet. Att bli prekariserad är att utsättas för påfrestningar och erfarenheter som leder till en prekariatillvaro, ett liv i stunden, utan en trygg identitet eller den känsla av utveckling som uppnås genom arbete och livsstil.

I den meningen glider en del av salariatet in i prekariatet. Fallet med den karaktäristiska japanske kontorsarbetaren är belysande. Denne nittonhundratalsstjänsteman med livstids anställning hos ett enda företag var en produkt av den mycket patriarkala form av labourism som rådde fram till det tidiga 1980-talet. I Japan (och på andra ställen) kan den gyllene buren snabbt förvandlas till en bur av bly, med så stor anställningstrygghet att allting utanför blir till en zon av fruktan. Det var detta som skedde i Japan och i de andra östasiatiska länder som anammade en liknande modell. Att falla ur företaget eller organisationen blev ett påtagligt tecken på misslyckande, ett tappat ansikte. Under

sådana omständigheter kan strävan efter personlig utveckling lätt ersättas av en underdånig strategi av vördnad för de högre upp i den interna hierarkin och opportunistiskt intrigerande.

Detta drevs till sin spets i Japan. Företaget utvecklades till en fiktiv familj och anställningsrelationen blev en blandning avtals- och släktskapsförhållande, där arbetsgivaren "adopterade" den anställda och i gengäld förväntade sig någonting i stil med en gåvorelation av underkastelse, sonlig vördnad och årtionden av upptrappat arbete. Resultatet blev en kultur av övertidsarbete och det yttersta offret, karoshi, arbete till döds (Mouer och Kawanishi, 2005). Men sedan början av 1980-talet har salariatets andel av den totala arbetskraften i Japan minskat dramatiskt. De som fortfarande klamrar sig kvar blir hårt ansatta när yngre arbetare och kvinnor som helt saknar deras anställningstrygghet tar över allt fler av jobben. Prekariatet tränger undan den traditionelle kontorsarbetaren, vars smärta avslöjas av en alarmerande ökning i antalet självmord och social ohälsa.

Omvälningen för den japanske kontorsarbetaren må vara ett extremfall, men det är lätt att se hur den som är mentalt bunden vid en långtidsanställning kan förlora kontrollen och glida närmare en form av prekär beroendeställning. Om "föräldern" blir missnöjd, eller inte längre kan eller vill upprätthålla den fiktiva föräldrarollen, kommer personen att slungas ut i prekariatet, utan beredskap för självständigt arbete eller mod till utveckling. Långtidsanställningar kan vara kompetensavvecklande. Detta var, som beskrivits på annat håll (Standing, 2009), en av de värsta aspekterna av den labouristiska tiden.

Ett annat inslag i prekariseringen, även om man bör vara försiktig med att utsträcka definitionen alltför långt, är den företeelse som borde kallas för fiktiv karriärutveckling och som symboliseras av det postmoderna fenomenet uptitling (titelbefordran), elegant parodierat i *The Economist* (2010a). Någon med ett statiskt jobb utan framtidsutsikter tilldelas en "fin" titel för att skyla över prekariat-tendenser. Personer utses till "föreståndare", "chefer" eller "ansvariga" utan någon här att leda eller grupp att svetsa samman. Den amerikanska yrkesorganisationen med den uppblåsta beteckningen International Association of Administrative Professionals (karakteristiskt omdöpt från det tidigare mer anspråkslösa National Secretaries Association), rapporterade att den hade över 500 yrkestitlar representerade i sitt nätverk, inklusive "kundtjänstsamordnare", "e-dokumentspecialist", "mediedistributionsansvarig" (tidningsutdelare), "återvinningsansvarig" (papperskorgstömmare) och "sanitetskonsult" (toalettstädare). USA har inte monopol på fantasifulla yrkestitlar; samma sak sker överallt. Franska städerskor tenderar nu att benämnas med det mer prestigefyllda *techniciennes de surface*.

I artikeln i The Economist kopplades den nya mångfalden av yrkestitlar till den ekonomiska lågkonjunkturen efter 2008, med nya fina titlar som en ersättning för uteblivna löneökningar, men också till de multinationella bolagens allt mer komplexa interna strukturer. Men detta handlar inte bara om ett samtida utbrott av poetiska överdrifter. Utvecklingen avspeglar prekariatets tillväxt, som inneburit att fiktiva symboler för yrkesmässig rörlighet och personlig utveckling måste täcka upp för andefattiga arbetsuppgifter. Titelinflationen döljer tillplattade yrkesstrukturer. The Economist formulerade det bra:

Flexibilitetskulten är också inflatorisk. Trenden mot utjämning av hierarkier har fått den paradoxala effekten att antalet meningslösa yrkestitlar har mångdubblats. Arbetare suktar efter betydelseklingande titlar, i stil med det som sker när avdankade politiker utses till kansler för hertigdömet Lancaster eller ordförande i Privy Council. Alla, från ledningsgruppen och nedåt, vill piffa till sina CV:n som ett skydd mot att få sparken.

Detta pekar mot ett djupare problem. The Economist avslutade sin insiktsfulla genomgång med att konstatera: "Nyttan med att ge människor nya flotta titlar är oftast kortvarig. Skadan är bestående". Slutsatsen var att metoden skapade cynism och att de flådiga titlarna kan göra innehavarna mer utbytbara. Det omvända är tveklöst lika sant. Det är för att människor innehar utbytbara befattningar som de titlar som de tilldelas lika gärna kan avspegla det.

Sluta sprid myten om den skenande gigekonomin

En debattartikel från Arbetsvärlden, 2019-06-27

Artikelns ursprungsadress: <https://www.arbetsvarlden.se/debatt/journalistforbundet-sluta-sprid-myten-om-den-skenande-gigekonomin/>

DEBATT Journalistförbundet: *Genom att sprida den felaktiga bilden att allt fler jobb blir tillfälliga, så skadar facket sina egna intressen, skriver Johan Lif, Journalistförbundet, och exemplifierar med ett förslag från DIK.*

I en artikel om arbetsmarknadens utveckling – det spelar ingen roll vilken – snubblade jag ännu en gång över denna föreställning: ”I tider av en prekarisering av arbetsmarknaden, gigekonomin framväxt med snabba påhugg och otrygga anställningar ...”

Att egenföretagandet ökar, att fler väljer egenanställning framför vanlig anställning, att vi går mot en gig-ekonomi eller en plattformsekonomi: dessa påståenden betyder var för sig lite olika saker, men upprepas så ofta, och i samma andetag, att en tydlig bild har etablerats: de fasta jobbens tid är förbi. Framtiden är här. ”Flexibilitet”, säger högern, och föreställer sig en avreglerad arbetsmarknad av fria individer som samarbetar via appar. ”Prekarisering”, säger vänstern, och föreställer sig en allt mer uppskruvad exploatering av en allt otryggare arbetskraft.

Vare sig vi ser den som ett hot eller ett löfte förefaller den så kallade gig-ekonomin vara en realitet vi har att förhålla oss till. Den är sedan några år tillbaka allestädes närvarande. Det vill säga – den är närvarande i det offentliga samtalet. I arbetsmarknadsstatistiken lyser den emellertid med sin frånvaro.

Stödet för påståendet att vi med rasande fart går mot en arbetsmarknad av korta påhugg är ytterst svagt, för att inte säga obefintligt. I en rapport från TCO nyligen sammanfattas SCB:s siffror: ”Räknat som andel av de sysselsatta så har varken de deltidanställda eller egenföretagarna ökat de senaste tio åren. Andelen visstidsanställda ligger relativt stabilt kring 15 procent av de sysselsatta och andelen företagare lika stabilt kring 10 procent. 75 procent av de sysselsatta har en tillsvidareanställning. Även andelen bemanningsanställda, som inte är någon egen kategori i SCB:s arbetskraftsundersökning utan finns medräknade bland de visstids- eller tillsvidareanställda, ligger stabilt kring 1,5 procent av de sysselsatta.”

Men egenanställningarna då? De påstås ju öka explosionsartat, och snart kommer vi alla att vara våra egen chef, eller hur var det? Tja, egenanställningsföretagens egen branschorganisation publicerade visserligen en beställd undersökning för två år sedan som tycktes visa att cirka 44 000 svenskar var ”egenanställda” En närmare granskning av siffrorna visar emellertid att den absoluta majoriteten handlar om rena extraknäck, hobbyverksamheter, eller liknande. Antalet som huvudsakligen försörjer sig som egenanställda är i själva verket mycket litet.

Ryktet om de fasta anställningarnas nära förestående död synes alltså vara betydligt överdrivet. Det skulle kunna ses som ett tecken på den svenska arbetsmarknadens relativa stabilitet. Hur ser det ut i exempelvis USA, som väl borde vara gigeconomins själva epicentrum? Jo, ungefär som här, visar det sig. Enligt statistik som i fjol presenterades av amerikanska Bureau of Labour Statistics (BLS) klassificeras 3,8 procent av arbetskraften som osäkert anställd (”contingent”), innebärande att befintlig anställning inte förväntas vara längre än ett år. Detta kan jämföras med 4,1 procent för år 2005 och 4,9 procent för 1995. Och amerikanska arbetstagare under 25 år är i dag mindre osäkert anställda än de var för 22 år sedan.

”Otrygga anställningar är inte det främsta problemet på den amerikanska arbetsmarknaden”, kommenterade Doug Henwood i Jacobin Magazine. ”Det är i stället lönestagnationen ... Att betona otryggheten får bara arbetare att känna sig mer maktlösa än de i själva verket är.”

Detta tål att tänkas på. Vilka intressen gynnas av att vi sprider uppfattningen att arbetsmarknaden är mer otrygg, eller ”prekariserad” om man så vill, än vad den i själva verket är – även om uppfattningen sprids i förment progressiva syften?

Fackförbundet DIK skriver exempelvis i ett debattinlägg: ”De binära dagarna då man hade eller inte hade en anställning är sedan länge förbi. Den moderna arbetsmarknaden är flexibel, men det finns ingen naturlag som säger att den därmed också vara måste vara otrygg.”

Det låter naturligtvis förnuftigt; problemet är bara att det förslag som DIK lanserar – att så kallat egenanställda lättare ska kunna uppbara arbetslöshetsförsäkring – är direkt kontraproduktivt för den som händelsevis värnar en sund marknad för egenföretagare. För varför ska vissa uppdragstagare, genom att använda en mellanhand för sin fakturering, kunna snedvrیدا konkurrensen genom att ha bättre tillgång till de statliga trygghetssystemen än andra?

DIK:s förslag visar hur begreppet ”egenanställning” förvirrar mer än det klargör.

Ordet kan nämligen rymma ett brett spektrum av arbetsförhållanden, från hobbyssysslor till hårt exploaterat arbete i arbetsmarknadens gråzoner. Det kan handla om att egenanställningsföretaget helt enkelt fungerar som en faktureringservice för en person som har en annan huvudsaklig sysselsättning men utför uppdrag vid sidan av. Detta verkar också vara det vanligaste.

Då är ”egenanställning” ingen ny anställningsform, utan bara ett förenklat sätt att ta betalt, genom att ett mellanhandsbolag tillhandahåller sin F-skattsedel mot en viss administrativ kostnad. Det kan också handla om situationer där egenanställningsföretaget mer eller mindre agerar som ett bemanningsföretag som hyr ut arbetskraft, utan att ta något av det ansvar som ett bemanningsföretag tar.

Alla risker med arbetet – ekonomiska såväl som arbetsmiljömässiga – bärs i praktiken av den som utför arbetet. Detta förekommer inom till exempel cykelbudsbranschen. Journalistförbundet företräder sedan många år frilansande medlemmar, varav de allra flesta är egenföretagare. Denna grups villkor behöver förbättras på många sätt: deras upphovsrätt behöver stärkas, deras arvodesnivåer höjas, deras socialförsäkringsskydd förbättras. Men för att sakligt kunna diskutera arbetsmarknaden behöver vi bringa reda i terminologin – och sluta använda begrepp som ”gigekonomi” och ”egenanställning”. Dessa ord kan verka tilltalande i sitt lätt futuristiska skimmer, men hjälper oss inte att förstå några faktiska förhållanden.

”De tjänar inga pengar utan går med förlust för att slå ut oss”

En utskrift från Dagens Nyheter, 2019-08-05 20:36

Artikelns ursprungsadress: <https://www.dn.se/ekonomi/de-tjanar-inga-pengar-utan-gar-med-forlust-for-att-sla-ut-oss/>

Enkla jobb och flexibel arbetsmarknad – eller daglönarsamhällets återkomst? Uppdragsekonomin med företag som Uber skakar om arbetsmarknaden. Men det sker inte utan konflikt. DN har besökt San Francisco, där taxibranschen närmast har uttraderats.

Solen ska snart gå ned. I San Franciscos södra utkant letar taxiföraren Richard Meghoo efter en bil inför nattpasset. Vi är på Yellow cab garage, där taxibilarna står på rad. Några blanka, många slitna och bedagade. Några kraschade och redo för skroten. Richard Meghoo får sin bil, en gul Toyota. Han sätter sig tillrätta och svänger ut på gatan, in mot city. För bara några år sedan var hans och de andra taxibilarna viktiga för att San Francisco-borna skulle kunna ta sig runt. Nu är de nästintill obetydliga. Förklaringen stavas Uber, och den likartade tjänsten Lyft.

– Vi var 3000 förare i staden. Nu är vi 1500. Samtidigt finns det 50 000 Uber- och Lyftförare, säger han. 50 000. 16 gånger fler än för några år sedan. Detta i en stad inte mycket större än Stockholm. Om vår huvudstad skulle se samma ökning skulle över 100 000 bilar slåss om resenärerna.

Det är svårt att se en arbetsmarknad förändras så drastiskt så snabbt någon annanstans.

– Folk kommer hit från hela Kalifornien, till och med från Nevada. De kör till San Francisco för här är det mest lönsamt, jobbar en helg och sover i bilen. De hinner tjäna kanske tusen dollar. Det pressar priser, ger mindre till varje förare. Richard Meghoo har tappat en tredjedel av sin årslön, 20 000 dollar. Samtidigt har de nya tjänsterna revolutionerat resandet i staden. Man kunde knappt hitta en San Francisco-bo som inte svor över hur svårt det var att hitta en taxi för några år sedan. Nu får man en bil inom några minuter, kvickt via mobilen. Priserna är lägre och både Uber och Lyft erbjuder samåkningstjänster. Med flera personer i varje bil minskar trängseln och utsläppen blir lägre. Den gamla taxibranschen levde skyddat under strikt reglering.

Är det inte bara sund konkurrens?

– Deras priser är långt under marknadsmässiga. De tjänar inga pengar utan går med förlust för att slå ut oss, säger Richard Meghoo. Det stämmer att Uber förlorar enorma summor varje år.

Samtidigt fortsätter riskkapitalister att pumpa in miljarder. Resultatet är att Uber kan slå ut konkurrenter, ta marknadsandelar och dundra fram med sin egen modell utan att bära sina kostnader. Som resenär är priserna lockande, men de motsvarar inte vad tjänsten kostar. En uträkning som Financial Times har lyft framslår fast att en Uberkund bara betalar 41 procent av resans verkliga pris, resten subventioneras av investerarna.

Och pengar finns det gott om. Gång på gång har riskkapitalbolagen öppnat plånboken, som i fjol då ett miljardtillskott från Saudiarabien gick i lås. Sammanlagt har nära 100 miljarder kronor investerats i Uber, vilket gör det till världens mest välfinansierade företag i sitt slag. Mot den bakgrunden är det begripligt att ledningen inte oroar sig för förlusterna (omkring 23 miljarder kronor 2016). Men frågan är vad som händer den dag verksamheten ska vändas till vinst. Framför allt om konkurrenterna då redan har slagits ut.

– De dumpar marknaden, säger Richard Meghoo. För tre år sedan var han med och grundade San Francisco taxi workers alliance, ett slags fackförbund med ett centralt mål: Att övertyga politiker om att inte tillåta Uber och Lyft att köra utan taxitillstånd.

– Vi har misslyckats. Helt. De har fått igenom alla frågor de har drivit.

• • •

När Uber grundades 2009 var det en lyxvariant av taxi, tänkt för Silicon Valleys rika. De

som gärna betalade extra för snyggare bilar och exklusivare framtoning med förare välklädda som för att köra statschefer. Fordonen var svarta och blanka, toppmodeller från de finaste märkena. I dag är det Ubers mantra att tjänsten inte kan räknas som taxi – syftet är att slippa besvärliga regleringskrav. Det tangerar historieförfälskning, för initialt hette tjänsten faktiskt Ubercab (där cab är engelsk slang för just taxi), tills man begrep vilka krav det medförde. Senare tilläts enklare bilar. Uber började förändras, från nischad lyx till brukstjänst.

I dag handlar Ubers vision mindre om hur bilarna ser ut och mer om synen på arbete. I företagets idealvärld är alla och ingen professionell förare. En bil och en

mobiltelefon, det är allt som ska krävas för att köra folk mot betalning. Inga licenser, inga anställningar, arbetstider eller fasta inkomster. Bara människor som anropas via appar för att

Uber skandalomsusar

Den taxiliknande tjänsten Uber lanserades i San Francisco för sju år sedan. Sedan dess har företaget expanderat världen över. Men i land efter land har det blivit omstritt.

Uber har förbjudits i Brasilien, stängt ner i Danmark, förlorat sin licens i London och periodvis tvingats sluta köra i Berlin.

Anklagelser om svarttaxiverksamhet, försäkringar som saknas och annat har legat bakom. I Paris gick det så långt att lokala chefer greps som en del av utredningen.

Bolaget har också gång på gång anklagats för sexism. En högt uppsatt chef tvingades avgå sedan det framkom att han hade skaffat sig tillgång till patientjournalen för en kvinna som hade blivit våldtagen av en Uber-förare i Indien.

Förra året skakades företaget av vittnesmål om sexuella trakasserier och en djupt osund företagskultur. Det bidrog till att vd:n och grundaren Travis Kalanick avgick.

utföra tjänster, med betalning för exakt det som utförs, varken mer eller mindre. Därmed representerar Uber en megatrend på arbetsmarknaden som har vuxit explosionsartat de senaste åren.

På engelska kallas det ”gig-economy”, på svenska gigeekonomi eller möjligtvis frilansekonomi. Den utmärks av människor som via digitala plattformar accepterar uppgifter (engelskans gig betyder ungefär ”kort uppdrag”, som när musiker beskriver en spelning som ett gig). Oftast är det lågkvalificerat arbete, som att köra ut mat med cykel, kratta löv eller montera en möbel. Man kan se det som arbete på lösvikt, med maximal flexibilitet från båda parter. Man kan extraarbeta med ett enstaka uppdrag en ledig kväll eller jobba heltid. Beställaren kan betala för ett enda uppdrag, utan fler åtaganden.

Uber är det kanske mest kända exemplet, men det finns många fler. Taskrabbitt är en marknadsplats för enklare uppgifter, som att skruva upp hyllor, flytta möbler eller städa en toalett. Den som behöver jobb får en pling i mobilen när ett möjligt uppdrag dyker upp och kan välja att acceptera.

Företaget köptes nyligen av Ikea, en affär som förvånade många i teknikvärlden men sannolikt kan förklaras av att montering av Ikeamöbler är bland de vanligaste uppdragen. Taskrabbitt är ett stort företag. Men inte om man mäter på traditionellt sätt. Antalet anställda är nämligen inte mer än 60, men frilansarna är 60 000. Det speglar branschens ideal: Anställ få och endast för kvalificerade uppgifter – chefspositioner, programmerare, designer – men använd samtidigt tusentals gånger fler personer som utför själva arbetet.

Taskrabbitt

Plattform för småjobb som förmedlas via appar i amerikanska städer och i London. Montering av möbler, transporter och städning hör till de vanligaste uppgifterna. Tiotusentals personer utför arbetet, medan själva företaget bara har några dussin anställda. Bolaget är mycket välfinansierat, med över 300 miljoner kronor i riskkapital.

Använde tidigare en modell där utförare lade bud på tillgängliga uppgifter, men den har ersatts med fasta priser. I höstas beslutades att Ikea ska köpa hela bolaget för en okänd summa..

Listan kan göras lång. En uppsjö företag erbjuder utkörning av mat, i Sverige till exempel Foodora, Volt och Uber eats som kopplar samman cykelburna matbud med restauranger och kunder. Andra tjänster är heldigitala, som frilansmarknaden Fiverr, vars namn kommer från att varje uppdrag inledningsvis kostade fem dollar. Den används av många grafiska formgivare som levererar billiga logotyper, men företaget har också hamnat i blåsväder. Nyligen skapade företaget en annons där en kvinna med trötta ögon och insjunkna kinder såg in i kameran. ”Du dricker en kaffe till lunch”, löd texten och fortsatte: ”Sömnbrist är din favoritdrog. Du kan vara en doer.” En doer – någon som får saker gjorda. Men också, rasade kritikerna, tydligen någon som jobbar ihjäl sig på en exploaterande arbetsmarknad.

Hur många som försörjer sig på frilansjobb via appar är inte helt enkelt att säga. Runt 24 miljoner personer i USA och EU, enligt en studie från konsultbolaget McKinsey. Knappt hälften av dessa förlitar sig helt på digitala tjänster för att få uppdrag, resten kombinerar med

andra frilansuppdrag. De utgör fortfarande en mindre del av de med tillfälliga jobb och frilansare, men området växer kraftigt.

Men varför söker sig människor till tillfälliga jobb? Enligt McKinsey-rapporten är det bara en mindre del – 30 procent – som gör det motvilligt, i brist på annat arbete. Resten ser flexibiliteten och självständigheten som viktiga fördelar, men många av dem använder gigeekonomin som en extrainkomst, inte som huvudsaklig försörjning. Men siffrorna kan vara missvisande.

– Forskningen pekar på att andelen som jobbar så frivilligt är betydligt lägre. De flesta är av nöd tvungna. Men man vill inte säga det, för det är svårt att få ihop med sin självbild. Det säger Kajsa Asplund, psykolog och forskare på Handelshögskolan i Stockholm, specialiserad på människors relation till sina arbeten. Skillnaden mellan vad folk uppger och vad som verkligen driver dem märks när man jämför enkätundersökningar med andra studier av arbetsmarknaden.

– Samtidigt finns fördelar. Känslan av autonomi och flexibilitet. Men allt handlar om hur ekonomiskt utsatt man är. Det är stor skillnad mellan en frilansande it-expert och en ”daglönare”. En avgörande faktor för inställningen till arbetet är hur långvariga uppdragen är, enligt Kajsa Asplund. I gigeekonomin kan uppdrag vara extremt korta, som en utkörning av mat.

– Ju längre uppdrag, desto mer trygghet upplever man. Man får tillgång till interna nätverk av personer man har arbetat länge med. Men, tillägger Kajsa Asplund, mycket är okänt för forskningen vad gäller det här sättet att arbeta. Det är också svårt att säga vad den typiska gigarbetaren tjänar.

Klart är dock att det inte är mycket. När en reporter på nyhetssajten Breakit testjobbade som matbud tjänade han i snitt 39 kronor i timmen från Uber Eats och 168 kronor från Foodora. Att räkna ut lönen för en Uberförare är ännu krångligare, eftersom man måste räkna bort både Ubers andel av betalningarna (vanligtvis 20 procent) och också kostnader för bensin, bil, försäkring och så vidare. Uppskattningar brukar landa omkring minimilön, i vissa städer så lite som 55 kronor i timmen efter omkostnader. Men det kan variera kraftigt, inte minst eftersom priserna automatiskt skjuter i höjden när efterfrågan är hög i ett visst område.

En indikator på hur det är att jobba som Uberförare är hur många som hoppar av. Svar: många. Enligt välinformerade tekniksajten The Information är bara 4 procent av förarna kvar ett år efter att de har börjat köra för Uber. Till DN säger Uber i Sverige att lönerna i dag är högre, omkring 100 kronor i timmen. Flera förändringar ska ha gjorts efter Breakits granskning, men företaget har inte preciserat vilka. DN har sökt Uber som svarat via mejl.

Andra omfamnar gigeekonomin med få reservationer. Erik Sandström är chef för digitaliseringsfrågor på Arbetsförmedlingen. Han sitter också i myndighetens ledningsgrupp och är mycket positiv. Regler behöver ändras för att tillåta fler tjänster, anser han.

– Jag ser två anledningar. Gigeekonomin kommer att hjälpa de som vill ha en fast anställning men som har svårt att få det, till exempel unga utan lång erfarenhet och de som kommer nya till

Sverige. För dem blir det lättare att få ett jobb i gigekonomin och börja bygga ett cv som hjälper dem att få en fast anställning.

– Det andra är att möta snabbt uppkomna behov på arbetsmarknaden där traditionella anställningar inte passar. Gigekonomin är definitivt här för att stanna, säger Erik Sandström. Flera satsningar i Sverige har varit kontroversiella, med anklagelser om lönedumpning och exploatering. En har konstaterats vara direkt olaglig. Uber började tillåta förare utan taxilicens under förevändning att det var privatpersoner som hjälpte varandra med skjuts. Upplägget var på många sätt typiskt för gigekonomin: En uppgift som tidigare utfördes av licensierade, utbildade och ofta heltidsarbetande togs över av privatpersoner i form av enstaka uppdrag förmedlade via mobilen.

Myndigheterna såg det annorlunda. Transportstyrelsen slog tidigt fast att det rörde sig om svarttaxi. Trots detta fortsatte Uber rekrytera förare som lockades med enkla jobb. Minst ett 60-tal togs av polisen och dömdes. På samma sätt har Uber stött på patrull i en lång rad länder. I Danmark har verksamheten helt stängts ner. I London vägrade staden att förnya företagets licens. Kritikerna menar att Uber rutinmässigt har struntat i lagar och regler i ett försök att förändra dem.

– De som har gått först är pionjärer och det har uppstått frågor om vad som är lagligt. Reglerna behöver bli tydligare, så att det inte bara är de mest riskbenägna som vågar agera i gigekonomin och så att risken för lagbrott minskar, säger Erik Sandström. Han menar att reglerna är så oklara för företag som vill gå den lagliga vägen att det kan ta för lång tid att komma igång. Reglerna behöver ändras, framför allt de som är utformade för konventionella, fasta anställningar.

– Om du bara jobbar som ”gigare” finns en osäkerhet kring hur det fungerar med pensioner, sjukförsäkringar och hur man ska räkna sjukpenningsgrundande inkomst, till exempel. Där finns utmaningar. Hela vårt system är byggt på att du har en eller ett fåtal arbetsgivare. Men om du ska söka lån på banken och uppger 10-15 inkomstkällor, då blir det svårare.

Riskbenägna pionjärer, andra skulle snarare säga att de är hänsynslösa.

– Det finns nog både och. Men i det här läget vill jag fokusera på vad vi, Arbetsförmedlingen, kan göra. Tänk om vi skulle kunna göra så att de kan ta mindre risker och vara mindre hänsynslösa för att komma framåt.

Vad säger du till dem som anser att det här bara handlar om låglönejobb?

– För vissa individer och organisationer kommer det säkert vara mer negativt än positivt. Men gigekonomin handlar inte bara om låglönejobb, både läkare och it-specialister jobbar på samma sätt. Digitaliseringen driver på globaliseringen, resonerar Erik Sandström. Arbetsmarknaden måste klara ett högre tempo. Där passar gigekonomin väl in. Även om det kommer finnas de som utnyttjar systemet så behövs jobben. Enkla, ofta tillfälliga. Visst är det lätt att hitta arbetare i dessa företag som stämmer väl in på den bilden.

• • •

Utanför en brun dörr på Östermalm i Stockholm, ett stenkast från exklusiva Strandvägen, knappar Povendhan in portkoden. På ryggen bär han den rosa, boxformade väskan med Foodoras logga som är isolerad för att hålla maten varm från restaurang till kund. Nu ska han avsluta ett pass. På andra sidan dörren finns Foodoras cykelgarage, en av få fasta platser i denna app-baserade tjänst. Jobbet är bra, säger han. Povendhan kommer från Indien, pluggar på Kungliga tekniska högskolan och har Foodora som ett extrajobb. Lönen är 110 kronor i timmen. Pengarna hjälper Povendhan att ta sig genom studietiden.

Om Foodora

Matutkörningstjänsten finns i en rad europeiska städer, bland annat Stockholm. Den backas upp av Rocket Internet, ett tyskt jätteföretag med Kinnevik som delägare.

– Troligtvis fortsätter jag hela så länge jag studerar, säger han. Det är en vacker eftermiddag i Stockholm. Kallt, men torrt på gatorna. Men när snön vräker ner? Det är svårt att se någon ta sig fram med cykel då.

– Jag vet inte om jag klarar att köra hela vintern, men en jag känner gjorde det. Så kanske.

De flesta körningar är häromkring, säger han och pekar upp och ned för gatan. Han behöver inte hitta särskilt väl i huvudstaden.

– Jag använder Google maps hela tiden, säger han och ursäktar sig för att han inte minns namnen på alla områden. Karttjänster och gps är tydliga exempel på hur teknikutvecklingen har ändrat förutsättningarna för jobb. Precis som en Uberförare kan ta sig runt i en stad utan att hitta blir cykelbudsjobben tillgängliga för fler. Nu räcker det med benmuskler för att ta sig runt, i övrigt följer man bara instruktionerna på skärmen.

Samma utveckling kan ses i taxibranschen. Ta London, där förare måste genomgå ett legendariskt svårt test. För att få sin licens ska de memorera 25.000 vägar och otaliga landmärken. Med gps i varje mobil blev det plötsligt möjligt att ta sig fram utan att kunna en enda adress. Därmed blir det enklare att hoppa in och ut ur yrkesrollen. Det bäddar för mer tillfälliga uppdragsformer. Just uppdragstagare är begreppet företagen brukar använda – allt för att inte se dem som anställda.

Men anställningsfrågan är långt ifrån okontroversiell. På flera håll i världen dras gigeconomins företag inför rätta. Målet: att tvinga företagen att behandla de som gör jobbet som anställda. I USA har konflikten pågått i flera år. Redan 2013 stämde några tusen Uberchaufförer bolaget, med kravet att de skulle ses som anställda. Advokaten som drev fallet heter Shannon Liss-Riordan. I amerikanska medier har hon kallats Ubers värsta mardröm.

Det är inte utan anledning. Fallet växte till att omfatta 385.000 förare, dels i Kalifornien men också på andra sidan landet i delstaten Massachusetts.

Fallet slutade med en förlikning. 100 miljoner dollar skulle Uber betala, pressat av anklagelser om exploaterade förare. Uppgårelsen är omstridd. Vissa förare menar att Shannon Liss-Riordan gav sig för lätt och sålde ut dem för billigt för att få sitt arvode.

Men oavsett detta så visade fallet sprängkraften i frågan. Det gjorde också klart att Uber var villigt att offra en hel del för att bevara sin affärsmodell. Konflikten har också spritt sig till fler företag. Konkurrenten Lyft har hamnat i Shannon Liss-Riordans sikte. Hon har också stämt matleveransföretagen Doordash och Grubhub. I princip hela branschen utkämpar liknande juridiska strider för sin affärsmodell. I London, Ubers största marknad utanför USA, har motståndet varit kompakt. I höstas meddelade staden att licensen för att köra i staden återkallas. Den 10 november kom ännu ett hårt slag. En domstol slog fast att briter som arbetar åt Uber ska ha rättigheter som anställda. Det betyder minimilön och rätt till ledighet.

Även i Sverige har anställningsformerna orsakat konflikter, men i mindre skala. Transportarbetareförbundet lyckades få en enskild Foodorabud fast anställd, efter en konflikt om sjuklön och budets anställning. I normalfallet anlitas buden en månad i taget. Det är oklart om fallet kommer att få några konsekvenser för andra som arbetar för Foodora. Företaget ger inga intervjuer, men svarar skriftligt. Majoriteten av cykelbuderna har i dag tremånaderskontrakt efter en första provmånad, uppger företaget. Provisionen har ersatts av fast timlön. Det sticker ut i jämförelse med andra, liknande bolag och gör att man kanske inte kan räkna Foodora till gigeekonomin.

Ubers matleveranstjänst bygger på en helt annan modell. Där varken anlitas eller anställs någon personal, allt sker via andra bolag. De fungerar som underleverantörer och innebär att Uber kan distansera sig från frågan om anställningarnas form och längd. Enligt Transport har åtminstone en underleverantör gått med på att skriva kollektivavtal, men visst pappersarbete återstår. Jämfört med omvärlden syns bara krusningar på ytan i Sverige. Med undantag för kontroverserna kring Uberpop har företagen kunnat etablera sig relativt ostört, om än inte utan debatt. Det är i USA, och i viss mån Storbritannien, de stora konflikterna om anställningsrätt har stått.

• • •

I San Francisco har nattmörkret lagt sig. Richard Meghoo har avverkat passets första timmar, men han ska fortsätta till långt efter midnatt.

– Förr kunde man bli invinkad, men det händer nästan aldrig nu. De körningar han får, de som inte går till Uber, kommer via telefon. Varför vissa fortfarande väljer gammaldags taxi är svårt att säga. Det är inte en åldersfråga, menar Richard Meghoo.

– Jag ser 90-åringar som står med sina mobiler och beställer Uber, säger han, fipplar med bilstereon och byter mellan Morrissey och Mahler. Han har förberedda musiksamlingar för olika kunder, berättar han. En italiensk för turister från landet, en annan för brasilianare. I en bil som kör med Uber kan man spela sin egen Spotifylista. Det går automatiskt via appen. Man behöver inte ens prata med föraren. Richard Meghoo kör norrut, mot pirerna som sticker ut i San Francisco-bukten.

Här har han ett knep.

– Färjan från Alcatraz kommer in här. Turisterna hoppar av och fryser, många inser inte hur kallt San Francisco är, och det kan vara någon som hoppar rakt in i en taxi. Richard Meghoo lutar sig ut och söker ögonkontakt med de väntande. Han låter bilen sakta glida förbi den lilla klungen. Ingen höjer ens blicken från sin mobilskärm och snart rullar svarta bilar fram, med Ubers logotyp i framrutan. Taxichauffören ger upp och kör vidare.

P1: De nya daglönarna: Hur är det att gigga?

Det här är en skriftlig sammanfattning av det andra avsnittet i P1:s dokumentärserie De nya daglönarna. Lyssna igenom hela avsnittet inför studiecirkeln. Avsnittet kan lyssnas på i sin helhet här: <https://sverigesradio.se/avsnitt/1314606>

I det andra avsnittet av dokumentärserien De nya daglönarna undersöker reportrarna Oskar Lodin och Anna Frey hur det är att gigga, att beställa en gigtjänst och vad som händer i mötet mellan giggare och beställare.

Anna Frey följer med giggaren Mirislom under en dag. Han har bott i Sverige i 2 år och jobbar för Tiptapp som extrajobb på kvällar och helger. Han trivs med att kunna styra över sina arbetstider och uppger att det alltid finns många uppdrag. I appen Tiptapp sätter annonsörerna själva priset på annonsen (och alltså lönen för arbetaren), som Tiptapp sedan tar 20 % av.

Reportern Oskar Lodin testade tidigare att ta gigjobb i appen Taskrunner. Hans upplevelse var att det var få uppdrag i appen som passade honom och som han kunde utföra och att flera uppdrag ställdes in vilket gjorde att det var extremt osäkert att ha som inkomstkälla. I appen budar arbetarna under varandra i lön för att tävla om uppdragen.

I detta avsnitt testar han att jobba på Tiptapp. Det går ej att kommunicera med beställarna innan uppdrag vilket sätter honom i en otrevlig situation. Han tar ett uppdrag där två sopsäckar ska tas till återvinningen, men märker väl på återvinningsstationen att skräpet i inte är sorterat. Han uttrycker det som att han ”står och gräver i andras sopor” och att det känns både äckligt och privat.

En av de som hörs i programmet är sociologen Roland Paulsen som pratar om vad som händer i mötet mellan beställare och giggare. Han menar att giggaren redan är i underläge och att betygsättningen gör det ännu värre. Vidare säger han att betygsättningen skapar en situation där arbetaren blir bedömd utifrån parametrar som egentligen inte tillhör tjänsten, såsom till exempel trevlighet. Paulsen sammanfattar denna relation som att ”du erbjuder inte en tjänst, utan hela du blir köpt”.

I avsnittet hörs också Ann Bergman, professor i arbetsvetenskap, prata om förutsättningar som möjliggjort för denna typ av tjänster. Hon pratar om en intensifiering av arbetslivet (och samhället i övrigt) där man hela tiden ska vara tillgänglig, kan jobba hela tiden och där man själv måste sätta gränser.

Reportrarna testar att beställa en giggtjänst, diskuterar känslan av att släppa in en privatperson i ett hem, intervjuar en beställare av giggtjänst och pratar om en studie om gigeconomins utbredning.